

MOZAIKA

Sodiq Rahmanov

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V5-03-12>

Annotatsiya: Ushbu maqolada mozaika san'atining tarixi va rivojlanishi tasvirlanib, uning eng qadimgi shakllari, zamonaviy dizayn yechimlarigacha bo'lgan jarayon yoritiladi. Mozaikaning antik davr, Vizantiya, Uyg'onish davri va XIX asrni qamrab olgan muhim evolyutsion bosqichlari tahlil qilinadi. Xususan, materiallar, texnikalar va ularning arxitekturaga ta'siri alohida e'tiborga olinadi. Mozaika dekorativ va monumental san'atning muhim elementi sifatida taqdim etilib, zamonaviy interyer dizaynida ham o'z ahamiyatini saqlab qolayotgan san'at turi sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: mozaika, san'at tarixi, Vizantiya, antik davr, dizayn, me'morchilik, materiallar, texnika, dekorativ san'at.

Аннотация: В данной статье описана история и развитие искусства мозаики, начиная от её самых древних форм до современных дизайнерских решений. Процесс охватывает важные эволюционные этапы мозаики в античную эпоху, Византию, эпоху Ренессанса и XIX век. Особое внимание уделено материалам, технологиям и их влиянию на архитектуру. Мозаика представлена как важный элемент декоративного и монументального искусства, который сохраняет свою значимость и в современном интерьерном дизайне.

Ключевые слова: мозаика, история искусства, Византия, античная эпоха, дизайн, архитектура, материалы, техника, декоративное искусство.

Abstract: This article describes the history and development of mosaic art, covering its earliest forms through to modern design solutions. The process explores significant evolutionary stages of mosaics, including the Ancient period, Byzantium, the Renaissance, and the 19th century. Particular attention is paid to materials, techniques, and their impact on architecture. Mosaic is presented as an essential element of decorative and monumental art, which continues to retain its relevance in modern interior design.

Keywords: mosaic, art history, Byzantium, Ancient period, design, architecture, materials, technique, decorative art.

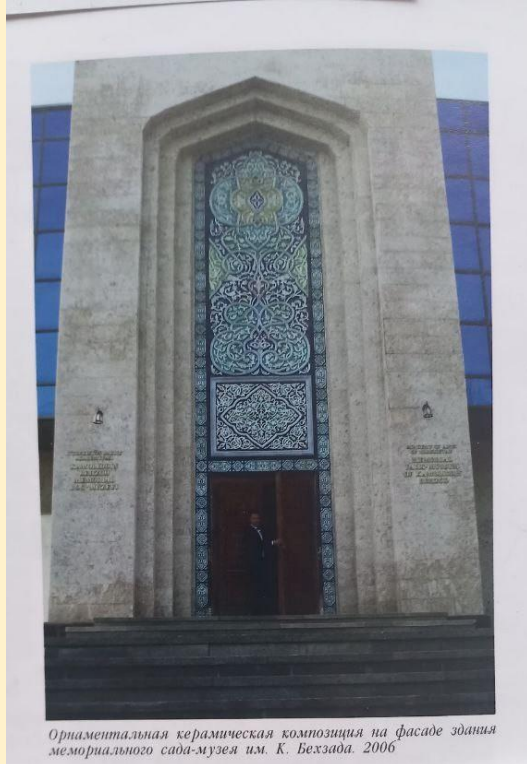
Kirish. Mozaika – qadimiy boy madaniy merosga ega bo'lgan zamonaviy san'at shaklidir. Dastlabki mozaikalar ming yillar oldin yaratilgan bo'lib, turli davrlarda dunyoning barcha xalqlari madaniyatida mavjud bo'lgan. Arxeologik topilmalar diniy mozaikalar juda qadim zamonlarda Markaziy Amerikadagi atsteklar yoki Yangi Gvineya aborijenlari tomonidan yaratilganligini ko'rsatadi. Biroq, zamonaviy mozaika uslublari va metodlari asosan Yevropa hamda Yaqin Sharq an'analariga borib taqaladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Mozaika – bu turli materiallar, shakllar va o'lchamdagi bo'laklarni birlashtirish jarayoni va natijasi bo'lib, hayratlanarli kompozitsiyalar yaratiladi. Mozaika san'ati uzoq va shonli tarixga ega; ming yillar davomida odamlar mayda toshlar, sopol idish bo'laklari, shisha parchalarini yig'ib, uylarini naqshlar bilan bezaganlar. Bugungi kunda ham devoriy mozaik kompozitsiyalar yoki kichik haykallar har qanday interyer uchun ajoyib bezak bo'la oladi. Shu nuqtai nazardan,

mozaikaga quyidagi san'at asarlarini ham kiritishimiz mumkin: qadimgi Mesopotamiya va Misr xalqlari tomonidan devorlarga joylashtirilgan pishgan gil bo'laklaridan yasalgan naqshlar, o'rta asrlarda yirik sirlangan chinni plitalardan terilgan dekorativ pol qoplamalari hamda qimmatbaho toshlar yoki mayda shisha parchalaridan tuzilgan, faqat lupa yordamida yaxshilab ko'rish mumkin bo'lgan miniatyura medalyonlar.

Mozaika san'atining shakl va o'lcham jihatidan xilma-xilligi uning tarkibida qo'llaniladigan materiallarning ham turlicha bo'lishiga sabab bo'ladi. Dizaynerlar bu san'atda keramika plitalari, tabiiy toshlarning turli xillaridan foydalanadilar. Mozaik naqsh va tasvirlarni yaratishda eng keng tarqalgan materiallar – tabiiy tosh, smalta, keramika, marmar va sun'iy

Орнаментальная керамическая композиция на фасаде здания мемориального сада-музея им. К. Бехзада. 2006

toshlardir. Xuddi tomchi yig'ilib ko'l hosil qilgani kabi, mozaika san'atida ham turli materiallarning mayda bo'laklari birlashib, yaxlit asar yaratadi. Bu gul naqshlari, ornamentlar, inson siymolari, hayvon tasvirlari yoki hatto tarixiy voqealar bo'lishi mumkin. Ular har qanday ob-havoda ko'zni quvontirib, ranglarning jilosi, yorug'lik va soyaning o'yini bilan hayratlanarli go'zallik kasb etadi.

Cambridge universiteti professori Kettrin Danbebinning ko'p yillik mehnati to'liq antik davr mozaikali qoplamalariga bag'ishlangan bo'lib, yunon-rim ta'siriga ega mintaqalarda mozaika san'atining ming yildan ortiq vaqt davomida tarqalishining eng to'liq manzarasini taqdim etadi. K. Danbebin mozaikali qoplamalarni hududiy-vaqt jihatdan o'rganish usulini tanlagan bo'lib, bu yondashuv unga mozaika san'atining makon va zamon bo'ylab tarqalishi va rivojlanishi haqida umumiy tasavvur yaratishga imkon berdi. Kitobning so'nggi qismida mozaik bezak namunalari keltirilgan bo'lib, ularning umumiy qabul qilingan nomlari

terminologiyani unifikatsiya qilishga yordam beradi. Muallif mozaikali qoplamalarning turli texnikalarining rivojlanish tarixi, shuningdek, mozaika terish va montaj qilish jarayonlariga oid muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. K. Danbebinning tadqiqoti ushbu ish uchun asosiy manba hisoblanadi, shu sababli taqdim etilgan dissertatsiyaning barcha boblarida uning asarlariga havolalar uchraydi.

Natijalar. Miloddan avvalgi IV-V asrlarda yunon va rim ustalari turar-joylarning ichki hovlilarini dengiz sohilidan yig'ilgan mayda toshlar bilan bezatilgan mozaik inkrustatsiyalar bilan boyitganlar. Tabiiy tosh jamoat hammomlari va yuvinish xonalari pol qoplamalarining sevimli bezak materialiga aylangan. Mozaika san'atining qo'llanilishi butun Rim imperiyasi bo'ylab keng tarqalgan. Bir hududdan boshqasiga o'tgani sari u mahalliy dizayn elementlari bilan boyib, o'ziga xos "rang-baranglik" kasb etgan. Shu tariqa, yangi yorqin uslublar paydo bo'lgan.

Miloddan avvalgi III-I asrlar mozaika san'atida yangi material – mayda bo'laklarga kesilgan tabiiy toshning paydo bo'lishi va keng qo'llanilishi davri bo'ldi. Bu usul yordamida toshlar bir-biriga g'alvirga nisbatan zichroq joylashar, natijada tasvirlar yanada jonli va realistik ko'rinishga ega bo'lardi. Eramizning 79-yilida Vezuviy vulqoni otilishi natijasida qotib qolgan lava ostida ayrim qadimgi rim mozaikalari saqlanib qolgan.

Mozaikali qoplamalarning badiiy va tarixiy ahamiyati san'atshunoslik fanida o'tgan asrning o'rtalarigacha yetarlicha baholanmagan edi. Arxeologlar va tarixchilar tomonidan pol mozaikalari asosan qadimgi rangtasvir asarlarining takroriy nusxalari sifatida qiziqarli sanalgan va san'atning mustaqil yo'nalishi sifatida ko'rib chiqilmagan. Biroq, bu yondashuv o'zini oqlamadi. Pompey 79-yilda vayron bo'lganidan tortib, nasroniy imperiyasining shakllanishigacha bo'lgan davrga oid devoriy mozaikalar deyarli saqlanib qolmaganligi sababli, kech antik davr

san'atini o'rganishda eng muhim manbalardan biri aynan pol mozaikalari bo'ldi. Aytish joizki, pol mozaikalari, umuman olganda, antik san'at avvalgi asrlarda ham noma'lum bo'lmagan, biroq ularning ilmiy tadqiqi XIX asrda, avvalo ikonografik nuqtayi nazardan boshlandi.

Muhim ilmiy yutuqlardan biri barcha mavjud materiallarni tizimli ravishda to'plash va mozaikali qoplamalarni antik davr badiiy merosining muhim qismi sifatida o'rganish edi. Antik davr mozaikalarini tadqiq qilish ayniqsa ularning ilk nasroniy san'ati va erta o'rta asr san'atiga aylanish jarayonini tushunish uchun muhimdir. Antik davr mozaikalari o'z miqyosi va xilma-xilligi bilan hayratga soladi, shunga qaramay, yangi arxeologik qazilmalar doimiy ravishda yangi asarlarni kashf etishda davom etmoqda.

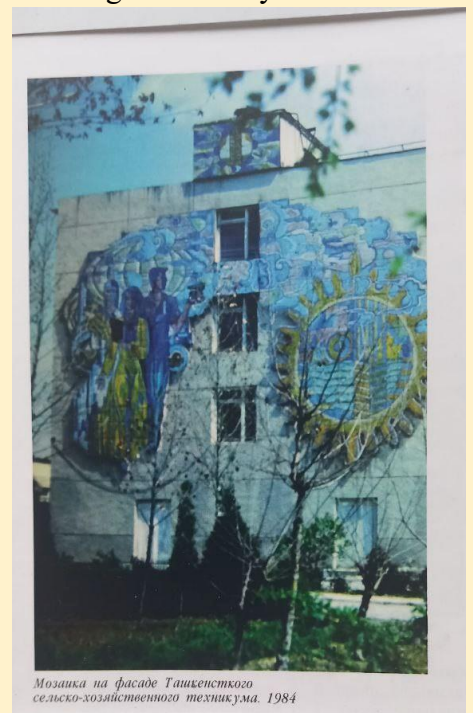
Muhokama. Vizantiya davri mozaika san'atining eng yuksak cho'qqisiga erishgan davr bo'ldi. Endilikda mozaika faqat alohida qismlarni emas, balki butun devor va shiftlarni to'liq qoplab, yanada keng ko'lamli kompozitsiyalar yaratishga xizmat qilardi. Vizantiyalik ustalar shisha va oltin plastinkalardan foydalanib, ularni yorug'lik manbaiga turli burchaklardan yo'naltirish orqali nurlanish va yaltirash effektini kuchaytirishga erishdilar.

XV asr o'rtalarida turklar hujumi ostida Konstantinopolning qulashi Vizantiya imperiyasining tugashini anglatdi. Shu bilan birga, mozaika san'atini rivojlantirgan boy madaniy muhit ham yo'q bo'ldi. Biroq, Uyg'onish davrida, ayniqsa Italiyada, tasviriy san'atdagi realizmga qiziqish kuchayib, mozaikalar zamonaviy rassomlikni taqlid qila boshladi. XV-XVI asrlarda buyuk italyan rassomlari mozaikachilar uchun "karton" eskizlar tayyorlay boshladilar. Ularning ayrimlari, jumladan, Titsian va Tintoretto, Venetsiyadagi Avliyo Mark soboridagi erta Vizantiya mozaikalarini eskirgan va nomaqbul deb hisoblab, ularni o'zlarining zamonaviy asarlari bilan almashtirdilar.

XVIII-XIX asrlarda mozaika san'ati yanada mayda shaklga o'tdi. Vatikan ustaxonalari "smalti filati" – mayda kvadrat, to'rtburchak va boshqa geometrik shakllarga kesilgan, rang-barang shishadan tayyorlangan ingichka iplar ishlab chiqara boshladi. Bu mayda tesseralar qo'lda birlashtirilib, mikro-mozaika yaratilar va keyin tamaki qutilari, broshkalar, sirg'alar va uzuklarga o'rnatilardi.

Mozaikani asosga mahkamlovchi bog'lovchi materiallar ham juda xilma-xildir: ohak, turli xil sement turlari va tarkibida un, elim, gips, bo'r, olifa kabi komponentlar mavjud bo'lgan mastikalar keng qo'llaniladi. Bundan tashqari, mozaika yaratishda ishlatiladigan material bo'laklarining shakli va o'lchami har xil bo'lishi, ularni oldindan tayyorlash usullari hamda mozaika terish texnikalari va tayyor tasvir sirtining yakuniy ishlov berish metodlari farqlanishi mumkin. Bularning barchasi birgalikda mozaika texnologiyasini murakkab jarayonga aylantirib, nafaqat qo'lda ishlash usullarini, balki zaruriy materiallarni tayyorlash va ishlab chiqarish jarayonini ham o'z ichiga oladigan keng qamrovli soha sifatida qarashga asos bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, qadim zamonlardan buyon mozaika arxitekturaning ajralmas yordamchisi sifatida qo'llanilib kelinmoqda va hozir ham tantanali inshootlarni barpo etishda ishlatiladi. U me'morchilikning ulug'vor va sokin qiyofalarini yanada aniq va yorqin namoyon etadi. Mozaika bu jihatdan yuksak san'at darajasida, monumental san'atning eng nafis turlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy dizaynerlar interyer bezaklarida mozaikadan keng foydalanib, tabiiy tosh va qimmatbaho yog'och turlaridan yasalgan, yong'inga va namlikka chidamli shaffof qoplama bilan himoyalangan mozaik pollar va devor panellarini yaratmoqdalar. Bunda tosh va yog'ochning tabiiy tuzilishi alohida ta'kidlanib, dizaynga tabiiy nafislik bag'ishlanadi. Bunday interyer yechimlari ko'zni qamashtirmaydi, biroq hashamatli va nafis ko'rinish hosil qiladi.

Моzaика на фасаде Ташкентского сельскохозяйственного техникума. 1984

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Soboleva A.V. Oliy ta'lim muassasalarining rangtasvir va arxitektura-restavratsiya yo'nalishlari talabalari uchun Rim mozaikasini o'qitish metodikasi tamoyillari // Madaniyat va sivilizatsiya. 2024. Том 14. № 5А. С. 49-58.
2. Klichova, Sh. A. Mozaika san'atining me'morchilikdagi ahamiyati / Sh. A. Klichova // Fan xabarnomasi. – 2023. – T. 5, № 4(61). – B. 432-436. – EDN FCLXIQ.
3. История искусства зарубежных стран: средние века. Под ред. Доброклонского М. В. М. 1982 г.
4. Almuxambetov A.T. “San’at orqali ta’lim” yoki “Barchaga san’at” – YuNESKO strategiyalaridan biri sifatida // XXI asrning badiiy makoni: muammolar va istiqbollar. 2020. B. 184-188.
5. Kuvshinova, Ye. N. Pafos antik mozaikalarining kompozitsion tuzilish xususiyatlari / Ye. N. Kuvshinova // Peterburg san'atshunoslik daftarlari. 3-son. SPb.: RIF «Roza Mira», 2001. – B. 139-142.
6. Umarov Y.N. Xalqaro ilmiy jurnal «ВЕСТНИК НАУКИ» № 5 (62), Т. 4, 2023.